

الگوی ارتباط و تعامل در خانواده متعالی با رویکرد امر به معروف و نهی از منکر

استاد راهنما: سعید احمدی فرد

پژوهشگران: آمنه سبط‌الشیخ

سیده ملیحه میرتبار درزی

مدرسه علمیه تخصصی فاطمیه رودسر استان گیلان

مقدمه

خانواده به عنوان کوچکترین نهاد اجتماعی، زمینه رشد و شکوفایی هر چه بیشتر جامعه را فراهم می‌آورد. در این نهاد مقدس افراد با پذیرفتن نقش‌های مختلف به عنوان هر یک از اعضای خانواده، در جهت رسیدن به هدفی متعالی تلاش می‌کنند. آنان گویی افراد یک زورق‌اند که همگی با پارو زدن به سمت مشخصی به خود و دیگر اعضا یاری می‌رسانند. در این میان حتی اگر یکی از این افراد به سمت مسیر دلخواه خود رفته و توجهی به دیگران نداشته باشد، علاوه بر اینکه به مقصود خود نمی‌رسد، از رسیدن دیگران به سرمنزل مقصود نیز جلوگیری می‌نماید. بنابراین هر یک از افراد، علاوه بر رفتارهای خود، در برابر رفتار دیگران نیز مسئول خواهد بود. در اینجا است که تک تک اعضای خانواده با تقویت و حمایت یکدیگر که همان امر به معروف است، این زورق را سریعتر به سرمنزل مقصود رسانیده و با جلوگیری از خطا رفتن دیگر اعضا که همان نهی از منکر است، مانع منحرف شدن این زورق از مسیر می‌گردند. البته در این امر نیازمند الگویی کامل از خانواده‌ای متعالی هستیم تا به تبعیت از آنان، با امر به معروف و نهی از منکر مسیر درست تربیت و رشد را انتخاب کنیم و در واقع با انجام امر به معروف و نهی از منکر در خانواده که یکی از مشخصه‌ها و الگوهای ارتباطی در خانواده متعالی است آشنا شویم. در این مقاله‌ی فقهی سعی شده تا با تمسک به آیات قرآن و روایات معصومین جایگاه امر به معروف و نهی از منکر در خانواده متعالی بررسی گردد. درواقع باید گفت: اصل وجوب امر به معروف و نهی از منکر اجماعی و مورد اتفاق تمامی فقها است و آیات و روایات فراوانی بر آن دلالت دارند. اما با توجه به نقش مؤثر و جایگاه امر به معروف و نهی از منکر در رشد و تعالی خانواده، ضروری است این تکلیف همگانی در خانواده به صورتی خاص و ویژه مورد بررسی قرار گیرد، به این صورت که آیا می‌توان برای خانواده بما هم خانواده نه به عنوان یک مکلف، وجوب امر به معروف و تکلیفی منحاذا نسبت به مکلفان بما هم مکلف بنا نهاد یا دست کم می‌توان در رابطه امر به معروف در بستر خانواده با امر به معروف عمومی در بستر جامعه تفاوتی حداقل از حیث شرایط گذاشت؛ به این معنی که اگر چه خانواده تکلیف مجزایی نسبت به امر به معروف ندارند و از آن جهت که مکلف هستند، در بستر خانواده نیز باید امر به معروف و نهی از منکر نمایند، اما آیا شروط وجوب آن در خانواده

همانند شروط وجوب آن در بستر جامعه است یا خیر. از آنجا که اعمال و رفتار تک تک اعضای خانواده به طور مستقیم بر سرنوشت دیگر اعضا اثر می‌گذارد، امر به معروف و نهی از منکر در بستر خانواده اهمیت بیشتری می‌یابد. بنابراین ضروری است تا این امر در میان ایشان به صورت ویژه اجرا شود. این پژوهش درصدد مشخص نمودن این امر است که آیا امر به معروف و نهی از منکر در خانواده تکلیفی منحا از امر و نهی عمومی در بستر جامعه دارد یا فقط از جهت شرایط با یکدیگر متفاوت می‌باشند.

واژگان کلیدی: امر - نهی - معروف - منکر - خانواده

۱- بهترین الگوی تعامل در خانواده متعالی

یکی از شیوه‌های تربیت افراد، معرفی الگویی خوب و شایسته است که سبب هدایت آنان شده و از دنبال کردن الگوهای نادرست و بدلی جلوگیری می‌نماید (قرائتی، ۱۳۸۸، ج ۷، ص ۳۴۵). خداوند متعال در قرآن کریم رسول اکرم (ص) را به عنوان الگویی نیک معرفی نموده و می‌فرماید: «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ: به یقین برای شما در زندگی پیامبر خدا سرمشق نیکویی بود» (احزاب (۳۳): آیه ۲۱). این آیه کسی را مسلمان حقیقی می‌داند که به رسول خدا (ص) اقتدا نموده و از هیچ یک از دستورهای ایشان سرپیچی ننماید (مغنیه، ۱۴۲۴ ه.ق، ج ۶، ص ۲۰۵).

اسوه در لغت به معنی پیشوا (ابن منظور انصاری، ۱۴۱۴ ه.ق، ج ۱۴، ص ۳۵) و همچنین حالتی است که انسان در زمان تبعیت از یک شخص به خود می‌گیرد، چه امری زشت باشد و چه امری نیکو (راغب اصفهانی، ۱۴۰۴ ه.ق، ص ۱۸). اسوه در آیه تأسی به معنی اقتدا کردن به رسول اکرم (ص) آمده است (سمرقندی، ۱۴۱۶ ه.ق، ج ۳، ص ۵۳؛ جرجانی، ۱۴۳۰ ه.ق، ج ۲، ص ۴۵۶)؛ به این صورت که ایشان برای انسان بهترین نمونه جهت پیروی و تأسی است، چرا که تأسی و اقتدا به ایشان راه سعادت و کلید سربندی و پیروزی است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۹، ج ۱۳، ص ۲۱۴).

آیه تأسی در جنگ احزاب نازل شده و برخی با توجه به ضمیر «کُم»، مخاطب آیه را حاضران در جنگ می‌دانند که رسول خدا (ص) را در آن شرایط دشوار رها کردند (مغنیه، ۱۴۲۴ ه.ق، ج ۶، ص ۲۰۵؛ دینوری، ۱۴۲۴ ه.ق، ج ۲، ص ۱۷۴)، اما برخی دیگر از مفسران مخاطب آیه را عموم افراد دانسته و بر آنند که ایشان در هر زمینه بهترین الگو برای مؤمنان می‌باشند (رضایی اصفهانی، ۱۳۸۷، ج ۱۶، ص ۳۳۱؛ قرائتی، ۱۳۸۸، ج ۷، ص ۳۴۴) و تأسی از ایشان، وظیفه‌ای ثابت و دائمی برای تمام مسلمانان است. (طباطبایی، ۱۴۱۷ ه.ق، ج ۱۶، ص ۲۸۸).

برخی از فقها بر این عقیده‌اند که تأسی به آن حضرت واجب است (حلی، ۱۴۱۳ ه.ق، ج ۴، ص ۴۶۲؛ المؤمن سبزواری قمی، ۱۳۷۹، ص ۱۹؛ عاملی، ۱۴۱۹ ه.ق، ج ۲، ص ۱۳۱)، زیرا قول و فعل و تقریر معصوم حجت بوده

و لازم است تا امت هم در اصول دین و هم در اخلاق و رفتار نیک از ایشان پیروی نمایند (طباطبایی، ۱۴۱۷ ه.ق.، ج ۱۶، ص ۲۸۸). عده‌ای دیگر اصل در این حکم را استحباب می‌دانند (مکی عاملی، ۱۳۹۸، ج ۱، ص ۳۳۸؛ جواهر الکلام، ج ۴، ص ۳۱۸). عده‌ای دیگر نیز قائل به تفصیل شده، تأسی به ایشان را در امور دینی واجب و در امور دنیوی مستحب می‌دانند (قرطبی، ۱۳۶۴، ج ۱۴، ص ۱۵۶).

موضوع تأسی، اعمالی است که اقتضای عمومیت داشته، مانعی در برابر شمول آن نسبت به غیر ایشان وجود نداشته باشد، نه افعالی که از معصوم به لحاظ منصب ولایت و یا مقام و منزلت ایشان صادر می‌شود. به طور مثال خصائص النبی مانند ازدواج دائم با بیش از چهار زن و یا وجوب نماز شب موضوع تأسی نمی‌باشند. (مظفر، ۱۴۳۰ ه.ق.، ج ۳، صص ۶۷-۶۸؛ حلی، ۱۴۱۴ ه.ق.، ج ۲، ص ۲۱۶). لذا می‌توان با توجه به عنوان بهترین الگوی تعامل در خانواده، پیامبر اکرم را الگویی شایسته در این راه معرفی کرد.

به عنوان مثال ابوسعید خدری گوید: پس از نزول آیه «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ: تو اهل بیت خود را به نماز (و طاعت خدا) امر کن» (طه (۲۰): آیه ۱۳۲)، رسول خدا (ص) به مدت نه ماه در زمان هر نماز بر در خانه حضرت علی و حضرت فاطمه می‌آمدند و می‌فرمودند: نماز، خدا شما را رحمت کند (مجلسی، ۱۴۰۳ ه.ق.، ج ۸۲، صص ۱۹۶-۱۹۵؛ طبرسی، ۱۴۱۵ ه.ق.، ج ۷، ص ۶۸).

۲- اقوال مختلف در باب وجوب امر به معروف و نهی از منکر در خانواده

اصل وجوب امر به معروف و نهی از منکر اجماعی و مورد اتفاق تمامی فقها است و آیات و روایات فراوانی بر آن دلالت دارند. (ایروانی، ۱۴۲۲ ه.ق.، ج ۱، صص ۳۱۸-۳۱۷)؛ به این معنی که بر تمامی مسلمانان واجب است تا به عنوان وظیفه‌ای الهی، با وجود شرایطی از قبیل احتمال تأثیر و عدم در پی داشتن مفسده، یکدیگر را به اطاعت از فرامین الهی دعوت نمایند (حلی، ۱۳۹۴، ص ۲۵۸). حال این پرسش مطرح می‌شود که آیا افراد خانواده نه به عنوان یک مکلف (بما هو مکلف)، بلکه به عنوان یکی از اعضای خانواده وجوب جداگانه‌ای در مورد اجرای این امر نسبت به یکدیگر دارند یا خیر؟ به عنوان مثال، پدر یا مادر خانواده علاوه بر تکلیفی که به عنوان یک فرد از افراد جامعه دارند، در خانواده وظیفه و تکلیفی مجزا در قبال همسر و فرزندان‌شان دارند؟ احتمال دیگری نیز مطرح است و آن اینکه اجرای این تکلیف الهی در خانواده تنها از لحاظ شرایط با اجرای آن در بستر جامعه تفاوت دارد.

فقه‌های عظام با توجه به آیات و روایات، در این مورد اقوال مختلفی بیان داشته‌اند که بخشی از آنان عبارتند از

۲-۱- دیدگاه علامه طباطبایی

ایشان با توجه به آیه وقایه می‌فرمایند: خداوند در این آیه عموم مسلمانان را خطاب قرار داده تا خود و خانواده-شان را تأدیب نمایند و ایشان را از دوزخی که نتیجه اعمال زشتشان است و از آن مفری ندارند، حفظ نمایند (طباطبایی، ۱۴۱۷ ه.ق.، ج ۱۹، ص ۲۳۵). سپس در ادامه روایتی بیان می‌نماید: به این صورت که به واسطه صبر بر طاعت خداوند متعال و اجتناب از معصیتش و پیروی از امیال و شهوت‌های خویش، از آتش دوزخ در امان بمانید. همچنین افراد خانواده‌تان را با دعوت به اطاعت از خداوند، یاد دادن امور واجب به ایشان و نهی- نمودنشان از کارهای زشت، همچنین تشویقشان به کارهای نیک، از آتش دوزخ محافظت نمایید. (مجلسی، ۱۴۰۳ ه.ق.، ج ۷۴، ص ۸۶، باب بر الوالدین و الاولاد، و حقوق بعضهم علی بعض و المنع من العقوق، حدیث ۱۰۱).

ایشان در تفسیر این آیه، روایات دیگری نیز به این صورت بیان می‌فرمایند:

۱. روایتی از امام جعفر صادق (علیه‌السلام) که می‌فرمایند: وقتی این آیه بر رسول اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله) نازل شد، شخصی از یاران آن حضرت که آنجا حضور داشت، گریه کرد و عرض نمود: «من از حفظ خود ناتوانم؛ چگونه است که حال مکلف شدم تا خانواده‌ام را نیز حفظ نمایم؟» رسول اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله) فرمودند: «کافی است که امر کنی ایشان را به هر آنچه نفست را به آن وامی‌داری و نهی‌نمایی ایشان را از هر آنچه نفست را از آن باز می‌داری.» (کلینی رازی، ۱۴۰۷ ه.ق.، ج ۵، ص ۶۲، باب ۱، حدیث ۱ و حر عاملی، ۱۴۱۴ ه.ق.، ج ۱۶، صص ۱۴۸-۱۴۷، باب وجوب امر الاهلین بالمعروف و نهیهم عن المنکر، حدیث ۱).

۲. ابوبصیر در مورد این آیه از امام جعفر صادق (علیه‌السلام) پرسید که چگونه آنان را محافظت نمایم؟ حضرت فرمودند: «هر آنچه را که خداوند دستور به انجامش داده به آنان امر کنی و از هر آنچه خداوند نهی نموده، ایشان را بازداری. پس اگر تو را اطاعت کردند، از ایشان محافظت نموده‌ای و اگر سرپیچی کنند، وظیفه خود را انجام داده‌ای.» (کلینی رازی، ۱۴۰۷ ه.ق.، ج ۵، ص ۶۲، باب ۱، حدیث ۲ و حر عاملی، ۱۴۱۴ ه.ق.، ج ۱۶، ص ۱۴۸، باب وجوب امر الاهلین بالمعروف و نهیهم عن المنکر، حدیث ۲) و در روایتی دیگر، ابوبصیر پرسید که چگونه از خانواده‌مان محافظت نماییم؟ امام (علیه‌السلام) فرمودند: امر و نهی‌شان نما (کلینی رازی، ۱۴۰۷ ه.ق.، ج ۵، ص ۶۲، باب ۱، حدیث ۳ و حر عاملی، ۱۴۱۴ ه.ق.، ج ۱۶، صص ۱۴۸-۱۴۷، باب وجوب امر الاهلین بالمعروف و نهیهم عن المنکر، حدیث ۳).

۳. زید بن اسلم گوید که رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله) این آیه را تلاوت فرمودند. پس {اصحاب} عرضه داشتند: «ای رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله)! چگونه خانواده‌مان را از آتش محافظت کنیم؟» حضرت فرمودند: «به آنچه خداوند دوست دارد امرشان نمایید و از آنچه خداوند دوست ندارد ایشان را بازدارید.» (سیوطی، بی‌تا، ج ۸، ص ۲۲۵).

۴. سلیمان بن خالد گوید که خدمت امام صادق (علیه السلام) عرض کردم : خانواده‌ای دارم که حرفم را می‌پذیرند. آیا به این امر دعوتشان نمایم؟ امام فرمودند : بله، همانا خداوند متعال در قرآن می‌فرماید : «ای کسانی که به خدا ایمان آورده‌اید (در طاعت خدا بکوشید و) خود را با خانواده خویش از آتش دوزخ نگاه دارید چنان آتشی که مردم (دل‌سخت کافر) و سنگ خارا آتش‌افروز اوست» (تحریم (۶۶): آیه ۶).

۵. جابر جعفری نیز از امام جعفر صادق (علیه السلام) نقل می‌کند که فرمودند : روزی شخصی خدمت امام محمد باقر (علیه السلام) رسید و عرض کرد : خداوند تو را بیمارزد، برای بستگانم حدیث نقل کنم؟ فرمودند : بلی، همانا خداوند می‌فرماید : «ای کسانی که به خدا ایمان آورده‌اید (در طاعت خدا بکوشید و) خود را با خانواده خویش از آتش دوزخ نگاه دارید چنان آتشی که مردم (دل‌سخت کافر) و سنگ خارا آتش‌افروز اوست» (تحریم (۶۶): آیه ۶) و فرمود : «تو اهل بیت خود را به نماز (و طاعت خدا) امر کن و خود نیز بر نماز و ذکر حق صبور باش» (طه (۲۰): آیه ۱۳۲) (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۲، ص ۲۵، باب ثواب الهدایه و التعلیم، و فضلهماء و فضل العلماء، و ذم اضلال الناس، حدیث ۹۲).

۲-۲- دیدگاه علامه خوئی

ایشان در مورد آیه وقایه چنین می‌فرماید: «إذ المستفاد منها وجوب حفظ من يتولاه عن الوقوع في الحرام مضافاً ألی وجوب حفظ نفسه، فهو مكلف بالإضافة إلى حفظ نفسه بحفظ أهله بخلاف الأجنبية حيث أنه غير مكلف بحفظه». از این آیه چنین برداشت می‌شود که انسان علاوه بر جلوگیری از نفسش در برابر کارهای حرام، باید خانواده خویش را نیز از ارتکاب آن بازدارد. بنابراین مکلف به حفظ خانواده‌اش از گناه است برخلاف دیگر افراد که در برابر آنان چنین تکلیفی ندارد. بنابر آنچه در نصوص از تفسیر این آیه به امر به معروف و نهی از منکر آمده است، این امر ناگزیر حمل بر اولین مرتبه‌ای می‌شود که با آن منع از گناه صورت می‌گیرد و شامل اجرای حدود نمی‌شود، چرا که تنها با نصیحت و راهنمایی ایشان به انجام کار درست، ذمه انسان بری می‌گردد و پس از آن، گناه انجام هر کار به گردن شخص خطاکار است (خوئی، بی‌تا، ج ۳۲، ص ۱۳۲).

۲-۳- دیدگاه آیه الله اعرافی

طبق فرمایش ایشان، امر به معروف و نهی از منکر در خانواده، وجوبی جدا و منحا از تکلیف همگانی آن دارد و می‌توان برای آن ادله‌ای مستقل و مجزا از امر به معروف و نهی از منکر در جامعه بیان نمود. ایشان در درس خارج فقه تربیتی‌شان آیات وقایه، اصطبار و سفارشات لقمان به فرزندش را از جمله این ادله برمی‌شمرد.

در مورد آیه وقایه به چند نکته اشاره می‌نمایند از جمله: ۱. اصل در هر خطابی بیان حکم جدیدی است. از این رو آیه وقایه همان تکلیف عام امر به معروف و نهی از منکر نیست که متوجه همه مکلفان می‌باشد. ۲. از میان

این آیه اساسی‌ترین و مهم‌ترین آیه در قرآن کریم است که به بحث وجوب امر به معروف و نهی از منکر در خانواده به صورت مستقل اشاره دارد. خداوند متعال در این آیه می‌فرماید:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَ يَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ: ای کسانی که به خدا ایمان آورده‌اید (در طاعت خدا بکوشید و) خود را با خانواده خویش از آتش دوزخ نگاه دارید چنان آتشی که مردم (دل‌سخت کافر) و سنگ خارا آتش‌افروز اوست و بر آن دوزخ فرشتگانی بسیار دل‌سخت مأمورند که هرگز نافرمانی خدا را (در اجرای قهر و غضب حق) نخواهند کرد و آنچه به آنها حکم شود (فوراً) انجام دهند» (تحریم (۶۶): آیه ۶).

از این وقایه می‌توان چنین برداشت کرد که نوع امر به معروف و نهی از منکر خانواده همچون خویشان است؛ به این معنا که انسان همانگونه که نفسش را به اطاعت از فرامین الهی وادار می‌سازد باید با خانواده‌اش نیز چنین رفتاری داشته باشد. واضح است که شرایط امر به معروف و نهی از منکر در وادار ساختن نفس خویش به اطاعت از فرامین الهی بی‌معنا است. هنگامی که انسان در صدد انجام نیکی‌ها و یا ارتکاب پلیدی‌ها است، از خوب و بد آن آگاهی دارد و در صورت تمکن آن را انجام می‌دهد. همچنین وقتی مرتکب حرامی می‌شود و یا در صدد انجام آن است، اینگونه نفسش را راضی می‌سازد که فقط همین یکبار است. امر به معروف و نهی از منکر نفس خود نیز مفسده‌ای به دنبال ندارد.

همچنین از آنجا که وقایه به معنای صیانت است، تمامی اقدامات تربیتی را شامل می‌شود. پس با توجه به این آیه در نظر گرفتن تمام اقدامات تربیتی برای صیانت از افراد خانواده لازم است و یکی از این اقدامات امر به معروف و نهی از منکر است. بنابراین آیه وقایه بر وجوب همه گونه اقدامات تربیتی صحیح بدون شرایط وجوب امر به معروف و نهی از منکر همگانی و دیگر آیات بر اولویت و مؤکد بودن اجرای این فریضه الهی در خانواده دلالت دارند.

۳-۲- آیه اصطبار

«وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا تَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى: تو اهل بیت خود را به نماز (و طاعت خدا) امر کن و خود نیز بر نماز و ذکر حق صبور باش ما از تو روزی کسی را نمی‌طلبیم (بلکه) ما به تو (و دیگران) روزی می‌دهیم و بدان که عاقبت نیکو مخصوص اهل پرهیزکاری و تقوی است» (طه (۲۰): آیه ۱۳۲).

۳-۳- آیه انذار

«وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ: نخست خویشان نزدیک را (از خدا) بترسان» (شعراء (۲۶): آیه ۲۱۴).

۳-۴- سفارش لقمان به فرزندش

«يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَامْرُؤٌ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ: ای فرزند عزیزم نماز بپادار و امر به معروف و نهی از منکر کن و بر این کار از مردم نادان هر آزار بینی صبر پیش گیر که این صبر و تحمل در راه تربیت و هدایت خلق، نشانه‌ای از عزم ثابت (مردم بلندهمت) در امور عالم است» (لقمان (۳۱): آیه ۱۷).

۳-۵- دستور پیوسته حضرت اسماعیل به خانواده‌اش درباره برپاداشتن نماز

«وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا: و همیشه اهل بیت خود را به اداء نماز و زکات امر می کرد و او نزد خدا بنده پسندیده‌ای بود» (مریم (۱۹): آیه ۵۵).

۳-۶- چگونگی کمال حجاب

«يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَى أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا: ای پیغمبر (گرامی) با زنان و دختران خود و زنان مؤمن بگو که خویشان را به چادر فروپوشند که این کار برای اینکه آنها (به عفت و حریت) شناخته شوند تا از تعریض و جسارت (هوسرانان) آزار نکشند بر آنان بسیار بهتر است و خدا (در حق خلق) آمرزنده و مهربان است» (احزاب (۳۳): آیه ۵۹).

۳-۷- دعوت پسر حضرت نوح از سوی ایشان برای سوارشدن به کشتی

«وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ: و آن کشتی به دریا با امواجی مانند کوه در گردش بود که در آن حال نوح از راه شفقت فرزندش را ندا کرد که ای پسر تو هم بدین کشتی درآی (که نجات یابی) و با کافران همراه مباش که هلاک خواهی شد» (هود (۱۱): آیه ۴۲).

با توجه به این آیات و روایات وارد شده در تفسیر آنها، همچنین نظرات فقهای عظام می‌توان اینگونه اختیار کرد که امر به معروف و نهی از منکر در خانواده وجوبی منحاذ و جدا از امر و نهی عمومی ندارد، اما اجرای آن در خانواده اولویت داشته و از اهمیت خاصی برخوردار است. همچنین شرایط وجوب امر به معروف و نهی از منکر عمومی شامل اجرای این امر در بستر خانواده نشده، منحصر در امر و نهی نیز نمی‌باشد. در نتیجه انجام همه گونه اقدامات تربیتی صحیح حتی بدون وجود شرایط وجوب امر به معروف و نهی از منکر بر تمامی اعضای خانواده واجب است.

نتیجه

تک تک اعضای یک خانواده وظیفه دارند تا در جهت رشد و کمال آن بکوشند و یکدیگر را نیز در همین امر یاری رسانند. اجرای وظیفه امر به معروف و نهی از منکر در بستر خانواده سبب رشد و تعالی آن می‌گردد و افراد

را سریع‌تر به سرمنزل مقصود می‌رساند. با توجه به آیات وقایه، اضطبار، انذار، سفارشات لقمان به فرزندش، دستور پیوسته حضرت اسماعیل به خانواده‌اش در مورد برپاداشتن نماز، دستوریافتن پیامبر از سوی خداوند برای بیان چگونگی کمال حجاب زنان و دعوت پسر حضرت نوح از سوی ایشان برای سوارشدن به کشتی پس از شروع عذاب الهی، همچنین روایات وارد شده در تفسیر این آیات، به اهمیت و اولویت امر به معروف و نهی از منکر در خانواده پی برد.

مهم‌ترین آیه‌ای که می‌توان در اهمیت وجوب امر به معروف و نهی از منکر به آن استناد نمود، آیه وقایه است. در این آیه به تمامی افراد دستور داده شده تا خویشان و خویشاوندانشان را در برابر آتش جهنم محافظت نمایند. از آنجا که امر به حفاظت از خود و خویشاوندان با هم آمده، جنس امر در هر دو یکی است، شرایط وجوب امر به معروف و نهی از منکر که در مورد خود انسان بی‌معنا است، در مورد خویشاوندان نیز بی‌معنا می‌گردد. وقایه نیز به معنای صیانت است و منحصر در امر و نهی نشده، تمام اقدامات تربیتی صحیح را در برمی‌گیرد.

آیه اضطبار و سفارشات لقمان به فرزند خود، دستور پیوسته حضرت اسماعیل به خانواده‌اش و البته فراخواندن پسر نوح و نه دیگر افراد، از جانب ایشان برای در امان ماندن از عذاب الهی همگی بیانگر خصوص امر به معروف و نهی از منکر در خانواده می‌باشند و آیه وارد شده در مورد چگونگی کمال حجاب زنان به اولویت اجرای این فریضه الهی در خانواده اشاره دارد. با توجه به اینکه هیچ یک از این امور از خصائص النبی نمی‌باشند، می‌توان هر یک را به عنوان دلیل اهمیت و اولویت وجوب امر به معروف و نهی از منکر در خانواده اقامه نمود.

با توجه به تمامی موارد یاد شده می‌توان اینگونه استنباط نمود که امر به معروف و نهی از منکر در خانواده وجوبی منحا از وجوب کلی آن در جامعه نداشته، بلکه بر آن تأکید شده و اجرای آن بدون شرایط وجوب همگانی این امر در جامعه، بر تک تک اعضای خانواده واجب است.

همچنین با توجه به اینکه رسول گرامی اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله) در قرآن به عنوان الگویی نمونه معرفی شده، برای رسیدن به کمال و سعادت پیروی از تمام افعال ایشان به جز خصائص النبی بر امت واجب است. پس باید در اجرای امر به معروف و نهی از منکر از ایشان تبعیت نموده، در فضای خانواده به آن اهتمام فراوان ورزید. بنابراین بر تک تک مسلمانان واجب است تا در روابط خانوادگی خویش و اجرای امر به معروف و نهی از منکر در فضای خانواده همچون دیگر موارد، به ایشان تأسی جویند تا خانواده‌ای متعالی داشته باشند.

فهرست منابع

* قرآن کریم

کتاب فارسی:

(۱) رضایی اصفهانی، محمدعلی، تفسیر قرآن مهر، ج ۱۶، چاپ اول، قم: پژوهش‌های تفسیر و علوم قرآن، ۱۳۸۷.

(۲) قرائتی، محسن، تفسیر نور، ج ۷، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۸.

کتاب عربی:

(۱) ابن منظور انصاری، محمد بن مکرم بن علی، لسان العرب، ج ۱۴، چاپ سوم بیروت: دار صادر، ۱۴۱۴ ه.ق.

(۲) استرآبادی، محمد بن علی، آیات الأحکام، ج ۱، چاپ اول، تهران: مکتبه المعراجی، بی‌تا.

(۳) ایروانی، محمدباقر، دروس تمهیدیة فی الفقه الإستدلالی، چاپ دوم، بی‌جا: مرکز العالمی للدراسات الإسلامیه، ۱۴۲۲ ه.ق.

(۴) جرجانی، عبدالقاهر بن عبدالرحمان، درج الدرر فی تفسیر القرآن العظیم، تحقیق طلعت فرحات و محمد ادیب شکور، ج ۲، چاپ اول، امان: دار الفکر، ۱۴۳۰ ه.ق.

(۵) حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، تحقیق مؤسسه آل البيت (ع) لإحياء التراث، ج ۱۶، چاپ دوم، قم: مؤسسه آل البيت (عليهم السلام) لإحياء التراث، ۱۴۱۴ ه.ق.

(۶) حلی، حسن بن یوسف، تذکره الفقهاء، ج ۲، چاپ اول، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام لإحياء التراث، ۱۴۱۴ ه.ق.

(۷) -----، مختلف الشیعه، تحقیق مؤسسه النشر الإسلامی، چاپ دوم، قم: مؤسسه النشر الإسلامی التابعه لجماعه المدرسین، ۱۴۱۳ ه.ق.

(۸) حلی، یحیی بن سعید، جامع الشرایع، تقدیم و اشراف جعفر سبحانی، قم: مؤسسه الإمام الصادق (ع)، ۱۳۹۴.

(۹) خوئی، سید ابوالقاسم، البیان فی تفسیر القرآن، ج ۳۲، بی‌جا: مؤسسه الخوئی الإسلامیه، بی‌تا.

(۱۰) دینوری، عبدالله بن محمد، الواضح فی تفسیر القرآن، تحقیق احمد فرید، ج ۲، بیروت: دار الکتب العلمیه، ۱۴۲۴ ه.ق.

(۱۱) راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، چاپ دوم، بی‌جا: دفتر نشر کتاب، ۱۴۰۴ ه.ق.

(۱۲) سمرقندی، نصر بن محمد، بحر العلوم، ج ۳، چاپ اول، بیروت: دار الفکر، ۱۴۱۶ ه.ق.

(۱۳) سیوطی، جلال الدین، الدر المنثور فی التفسیر بالمأثور، ج ۸، بیروت: دار الفکر، بی‌تا.

- (۱۴) شعیری سبزواری، محمد، جامع الأخبار، تهران: کتابفروشی اسلامیة، ۱۳۸۸ ه.ق.
- (۱۵) طباطبایی، محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۹، قم: انتشارات اسماعیلیان، ۱۴۱۷ ه.ق.
- (۱۶) طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان، چاپ اول، بیروت، مؤسسه الأعلمی، ۱۴۱۵ ه.ق.
- (۱۷) عاملی، محمد بن مکی، ذکر الشیعه فی أحكام الشریعه، ج ۲، چاپ اول، قم: مؤسسه آل البيت علیهم- السلام، ۱۴۱۹ ه.ق.
- (۱۸) قرطبی، محمد بن احمد، تفسیر القرطبی، ج ۱۴، چاپ اول، تهران: ناصر خسرو، ۱۳۶۴.
- (۱۹) کلینی رازی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، تحقیق و تصحیح علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، چاپ چهارم، تهران: دار الکتب الإسلامیه، ۱۴۰۷ ه.ق.
- (۲۰) المؤمن سبزواری قمی، علی، جامع الخلاف و الوفاق بین الإمامیه و بین ائمه الحجاز و العراق، تحقیق حسین حسینی بیرجندی، چاپ اول، قم: زمینه سازان ظهور امام عصر (عجل الله تعالی فرجه)، ۱۳۷۹.
- (۲۱) مجلسی، محمد باقر، بحار الأنوار، تحقیق علی اکبر غفاری، چاپ دوم تصحیح شده، بیروت: مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳ ه.ق.
- (۲۲) مظفر، محمدرضا، اصول الفقه، ج ۳، چاپ پنجم، قم: مؤسسه النشر الإسلامی، ۱۴۳۰ ه.ق.
- (۲۳) مغنیه، محمدجواد، التفسیر الکاشف، ج ۶، چاپ اول، تهران: دار الکتب الإسلامی، ۱۴۲۴ ه.ق.
- (۲۴) مکارم شیرازی، ناصر، الأمثل فی تفسیر کتاب الله المنزل، چاپ اول، قم: مدرسه الإمام علی بن ابی طالب (ع)، ۱۳۷۹.
- (۲۵) مکی عاملی، محمد بن جمال الدین، الروضه البهیة فی شرح اللمعه الدمشقیه، تحقیق و تعلیق سید محمد کلانتر، ج ۱، چاپ دوم، نجف: منشورات جامعه النجف الدینیة، ۱۳۹۸.
- (۲۶) وحید بهبهانی، محمد باقر، الرسائل الفقهیة، تحقیق مؤسسه العلامه المجدد الوحید البهبهانی، چاپ اول، قم: مؤسسه العلامه المجدد الوحید البهبهانی، ۱۳۷۸.
- (۲۷) اشتهااردی، علی پناه، www.tbank.ir، تاریخ انتشار: ۱۳۹۱/۹/۲۶، تاریخ بازدید: ۱۴۰۳/۸/۱۵.
- (۲۸) اعرافی، علیرضا، www.eshia.ir، ۱۳۹۴/۱۲/۱۹، تاریخ بازدید: ۱۴۰۳/۸/۲۲.
- (۲۹) -----، www.eshia.ir، ۱۳۹۴/۱۱/۶، تاریخ بازدید: ۱۴۰۳/۸/۲۲.